

Het geheim van Hansweert: voorbeeldig gebied voor de argusvlinder

Het oude sluzencomplex van Hansweert herbergt een geheim. Het is een van de beste, zo niet allerbeste, gebieden voor de inmiddels schaars geworden argusvlinders in Nederland. Wat het oude sluzencomplex van Hansweert zo geschikt maakt voor de argusvlinder en hoe dit te houden zal hieronder worden uitgelegd.

Waarom een voorbeeldig gebied voor de argusvlinder?

De Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland besteedt, in samenwerking met de Vlinderstichting, sinds 2013 extra aandacht aan de argusvlinder. Niet ten onrechte, want deze voorheen relatief algemene vlinder is in de afgelopen 10 jaar in onze provincie meer dan gedecimeerd. Deze dalende trend speelt zich echter niet alleen in onze provincie af, maar ook landelijk en internationaal. Landelijk is de stand van de argusvlinder sinds 1992 zelfs met 98% teruggelopen. De argusvlinder is op veel van zijn oorspronkelijke vliegplaatsen in Gelderland, Brabant, Limburg en Drenthe al geheel verdwenen. Alleen op de veen- en kleigronden in het noorden en westen van het land is de soort nog terug te vinden.

Foto: Henk Wagenaar

Een van die locaties waar de argusvlinder wel vliegt is het oude sluzencomplex van Hansweert. Dit gebied is geen natuurgebied en ligt daarom buiten de gebruikelijke door natuurliefhebbers bezochte locaties. In 2014 werd door een lid van de Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland echter ontdekt dat hier veel argusvlinders vliegen. Op een relatief klein gebied van 400 bij 400 meter worden soms wel 80 argusvlinders tegelijkertijd geteld! Dit maakt het oude sluzencomplex van Hansweert hét bolwerk van de argusvlinder voor Zeeland en ook in landelijk opzicht heel bijzonder.

Wat is een argusvlinder en wat heeft hij nodig?

De argusvlinder is een middelgrote oranje-bruine vlinder van warme bloemrijke graslanden. Ze vliegen in 2 tot 3 generaties per jaar, afhankelijk van de zomertemperatuur. De eerste generatie vliegt globaal van eind april tot eind juni, de tweede van half juli tot eind augustus. In warme zomers komt er een derde partiële generatie voor, die vliegt van half september tot eind oktober.

De argusvlinder is een echte warmteminnende soort, dat geldt voor zowel de vlinder als de rups. Sleutelkenmerken van een goed gebied voor argusvlinders zijn: bloemrijke vegetatie met variatie en hoogteverschil, warme en enigszins vochtige omgeving, beschutting, kale warme plekken om op te warmen en zgn. 'verticale structuren'. Deze verticale structuren, zoals een stenen muurtje, een stenen trap, een houten paal of hek, een vangrail of zelfs een prullenbak worden door de vlinder gebruikt om op te warmen en om onopgemerkt te slapen. Daarnaast zetten de vrouwtjes hun eitjes af op graspolletjes naast of tegen de verticale structuren. Dit doen ze omdat deze plekkjes sneller opwarmen en lange tijd warmte uitstralen. Hiervoor is een goede reden: De rupsen die nog voor de winter uit deze eitjes komen hebben die extra warmte nodig. De argusvlinder overwintert namelijk als halfvolwassen rups en op milde dagen foerageren de rupsen gewoon door. Direct bij een muurtje is de temperatuur al gauw 5 graden hoger dan in de omgeving en dat is natuurlijk gunstig voor hun ontwikkeling. Ook gebruikt de argusvlinderrups de verticale structuur om vervolgens te verpoppen. Kortom, een stenen muur of andere verticale structuur is voor de argusvlinder in alle levensstadia

van cruciaal belang. Het oude sluiscomplex van Hansweert is zo'n gebied waar alle benodigde elementen voor de argusvlinder in de juiste mix samenkomen.

Beschrijving sluiscomplex van Hansweert

Het oude sluiscomplex van Hansweert is een gebied van 400 bij 400 meter gelegen tussen het dorp Hansweert aan de westzijde en het kanaal door Zuid-Beveland aan de oostzijde. Ten zuiden van het gebied ligt een terrein genoemd Voorhaven, hoewel dit in feite een extensief beheerd grasland is grenzend aan de Westerschelde. Ten noorden ligt een parkachtige omgeving.

Het oude sluiscomplex van Hansweert dateert oorspronkelijk uit 1866, toen het Kanaal door Zuid-Beveland in gebruik werd genomen. In de jaren '70 van de vorige eeuw werd besloten dat het kanaal door Zuid-Beveland verbreed en gemoderniseerd moest worden, wat in de jaren '80 werd uitgevoerd. Het nieuwe kanaal kwam meer naar het oosten te liggen, op grotere afstand van het dorp Hansweert. Het tussengelegen sluiscomplex van het oude kanaal werd afgesloten van het kanaalwater en bleef liggen. Het is dit oude sluiscomplex dat nu het bolwerk is van de argusvlinder in Zeeland.

Het sluiscomplex is inmiddels verland, maar op verschillende plaatsen nog steeds vochtig. Het bestaat uit een wirwar van oude zwarte kademuurtjes, stenen en betonnen trappen, verhogingen, sluisen en dijkjes. Het geheel is begroeid met struweel, riet, rietorchideeën en bloemen en wordt, al dan niet afhankelijk van de bereikbaarheid voor machines, af en toe gemaaid.

Een overzicht van het gebied staat op onderstaande luchtfoto. Om de beschrijving en tellingen te vergemakkelijken is het gebied onderverdeeld in 10 deelgebieden.

Figuur 1: Sluiscomplex van Hansweert.

1. Zuidelijk deel van de omringende dijk. Het talud is hier hoog doordat de weg bij het dorp ca 4 meter hoger ligt dan het gebied onderaan de dijk. Onderaan de dijk vochtig en rietorchissen. In het voorjaar wordt de dijk kort gemaaid, in de zomer is de dijk zelf begroeid met grassen en bloemen. In de zomer voelt het hier onderaan warm en broeierig vochtig aan.
2. Zuidelijk deel van de omringende dijk. Het talud is hier lager, ca 2 meter hoogteverschil. Onderaan de dijk riet. In het voorjaar wordt de dijk kort gemaaid, in de zomer is de dijk zelf

- begroeid met grassen en bloemen. Met noordenwind in de zomer is dit talud toch warm en beschermt door het hoog opgeschoten riet.
3. Oostelijk deel van de omringende dijk. Het talud is hier lager, ca 2 meter hoogteverschil. Onderaan de dijk vochtig met riet. In het voorjaar is de dijk kort gemaaid, in de zomer is de dijk zelf begroeid met grassen en bloemen.
 4. Stukje oude kademuur met kleine stenen verhogingen en verlagingen en met aan noord- en zuidzijden trapjes. Kademuur is aan zuidzijde zwart en straalt warmte af. Aan de voet opschietend Bereklauw. Noordzijde bestaat uit 2 trapjes met rondom opschietend struweel.
 5. Dijkje met aan oostzijde struweel, westzijde open richting bloemenveld. Het gebied dat wordt omsloten door 3, 4 en 5 is een vochtig terrein met in voorjaar kort gras en in zomer hoog riet; dit deel is voor de argusvlinder verder niet relevant.
 6. Bloemenveld, tbv inventarisatie in 4 subdelen verdeelt. Wordt 1-2 keer per jaar in een keer gemaaid. Het stuk binnen 2-3-4-5 wordt eveneens gemaaid waarbij stroken riet blijven staan.
 7. Stukje oude kademuur met kade. Lage kademuur is aan zuidzijde zwart en straalt warmte af, maar in de zomer bedekt door opschietend riet. Kade eveneens bedekt met grassen en bloemen, wordt door onbereikbaarheid voor machines niet gemaaid. Struweel heeft hier nog weinig kans gekregen. In het dieper gelegen deel aansluitend met deelgebied 2 staat in de zomer een brede kraag riet.
 8. en 9: Zwarte oude kademuren omring door bloemenweide. Bloemenweide wordt gemaaid. Gebied tussen kademuren is kaal en nat in voorjaar, later in het seizoen worden de kademuren grotendeels bedekt door hoog opschietend riet. Tussen de kademuren wordt door onbereikbaarheid voor machines niet gemaaid.
 10. Nieuwe sluisen complex. Een aantal bloemenveldjes en enkele lagere houten of stenen structuren. Het nieuwe sluisencomplex ligt hoger en daarmee meer blootgesteld aan de wind. Hier worden zelden argusvlinders gezien. Het terrein wordt hier verder buiten beschouwing gelaten.

Aangrenzend aan het oude sluisen complex van Hansweert ligt het kanaal door Zuid-Beveland en verderop de Yerseke Moer. Onderzoek door de Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland heeft aangetoond dat ook hierlangs populaties aanwezig zijn. Meer naar het oosten richting het Schelde-Rijn kanaal zijn langs de zeedijken van de Wester- en Oosterschelde eveneens nog populaties van argusvlinders. Naar het westen toe vanuit Yerseke langs de zeedijk van de Oosterschelde tot en met de Noord-Bevelandse zeedijk langs de Oosterschelde zijn eveneens populaties argusvlinders aanwezig. Het betreft hier allemaal waarnemingen gedaan in het voorjaar. Argusvlinders hebben in het voorjaar minder de neiging uit te zwermen dan in de zomer en herfst. Voorjaarspopulaties laten bovendien zien waar de vlinder als rups heeft overwinterd, en blijktbaar zijn in die omgeving dan alle habitatbehoeften van de argusvlinder aanwezig.

Aangezien argusvlinders in het voorjaar toch nog gemakkelijk tot 600 m kunnen vliegen ligt het voor de hand te veronderstellen dat uitwisseling tussen de genoemde populaties plaatsvindt of dat de populatie zelfs als één grote populatie kan worden beschouwd. Het oude sluisencomplex Hansweert kan dan als de kern van het gebied worden beschouwd. Helaas lijkt het gehele gebied Noord-Beveland – oude sluisencomplex Hansweert - kanaalzone kanaal door Zuid-Beveland - kanaalzone Schelde-Rijn kanaal geïsoleerd van andere grote Nederlandse populaties. De dichtstbijzijnde grote populaties liggen in de Krimpenerwaard en bij Antwerpen (B).

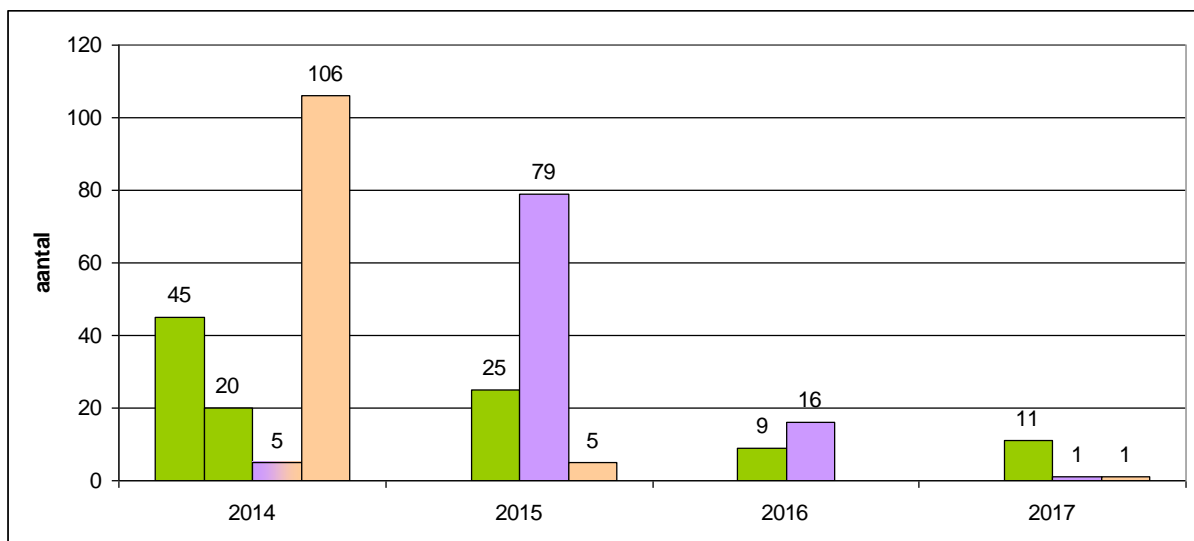
Argusvlinders op het oude sluisen complex

Argusvlinders blijken op het gehele oude sluisencomplex aanwezig, en ook op de aangrenzende terreinen Voorhaven en het nieuwe sluisencomplex. In figuur 2 worden aantallen gegeven van argusvlinders op het oude sluisencomplex. Overigens is het terrein pas sinds 2014 als argusvlinderbolwerk bekend bij de Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland en wordt het niet dagelijks bezocht. De fluctuatie van waarnemingen hangt samen met seizoenen en het weer, maar is ook

afhankelijk van het moment van bezoeken. Een dag eerder of later, en ook het tijdstip van de dag kan een groot verschil maken.

Op het oude sluiscomplex zelf blijken vlinders een voorkeur te hebben voor de windluwe delen van het complex. Vooral het altijd windluwe deel tussen de twee zwarte kademuren 8 en 9 en aan weerszijden van de zwarte kade bij deelgebied 4 zijn in trek, samen met het vochtige deel onderaan deel 1 bij de oude sluisdeuren en deelgebied 7, beiden ook met zwarte kademuren. Het is goed voor te stellen dat deze zwarte kademuren juist de extra warmte afgeven die deze vlinder zoekt. Bij een aantal bezoeken zijn ook veel argusvlinders op het grote veld 6 aangetroffen, namelijk wanneer dit veld bloemrijk was.

Figuur 2: Aantallen argusvlinders op het oude sluiscomplex van Hansweert sinds de ontdekking van dit gebied als bolwerk in 2014 (lichtgroen is 1^e generatie in mei, paars is 2e generatie in augustus, geel is 3^e generatie in september)

*op 18 sept 2014 (106 waarnemingen) betreffen de waarnemingen tevens enkele argusvlinders langs de dijk bij het praathuis in de Voorhaven/voormalig slibdepot

** op 8 mei 2017 is tevens een pop aangetroffen, een duidelijk teken van voortplanting in dit gebied

Wat maakt het sluiscomplex voor de argusvlinder zo geschikt?

De argusvlinder is een zeer schaarse vlinder die zelden gezien wordt in Nederland. Op het oude sluiscomplex van Hansweert huist echter een gezonde populatie. Dit komt blijkbaar doordat aan alle voorwaarden voor de argusvlinder wordt voldaan:

- er is voldoende nectar in de vorm van een gevarieerd aanbod van bloeiende nectarplanten gedurende mei-september. Argusvlinders zijn niet erg kieskeurig. De vlinders werden gezien op vogelwikke, knoepkruid, vertakte leeuwentang, heelblaadjes en sint-jacobskruid. In het voorjaar zijn dat boterbloem en rode klaver. Deze zijn in ruime mate beschikbaar op het complex. Ook na een maaibeurt zijn plaatsen met nectarplanten, hoewel een gefaseerd maaibeheer dit nog verder zou kunnen optimaliseren. Na het maaien van de grote weide (deelgebied 6) zijn wel veel nectarplanten tijdelijk verdwenen. Dit is niet ideaal voor de argusvlinder en andere vlinders.
- er zijn veel verschillende soorten grassen als waardplant voor de rupsen.
- er zijn kale plekken (de kademuren), hoogteverschillen en verticale structuren die snel kunnen opwarmen. Uit de kademuren groeien op diverse plaatsen kleine plukjes gras. Deze worden niet gemaaid en vormen daarmee een ideale plek voor de overwinterende rups. Vrouwtjes argusvlinders die hun eitjes willen afzetten zullen deze plekken zeker weten te vinden. Of dit daadwerkelijk ook gebeurt, is overigens niet onderzocht.

d) er is variatie in de vegetatiehoogte doordat het terrein geaccidenteerd is, en door de variatie in vochtigheid en maaibeheer.

e) er heerst een warm, beschut en vochtig microklimaat. Met name het altijd windluwe deel tussen de twee zwarte kademuren 8 en 9 samen met het vochtige deel onderaan deel 1 bij de oude sluisdeuren. Het is hier dusdanig vochtig dat er niet gelopen kan worden, het terrein kan alleen van bovenaf worden gezien.

Een opmerkelijke karakteristiek van het terrein zijn de zwarte kademuren. Het is aannemelijk dat deze zwarte kademuren de kracht van Hansweert vormen voor de argusvlinder. De werkgroep heeft geconstateerd dat vlakbij de muren het opmerkelijk veel warmer is dan verderop. De muren houden warmte nog lang vast, ook als de zon weg is, en warmen ook weer snel op. Tijdens het laatste bezoek aan het terrein in augustus 2016, het terrein was toen grotendeels gemaaid waardoor bijna alle muren vrij lagen, werden 7 argusvlinders zittend op muren gevonden: 5 op een zwarte kademuur en 2 op een gewone muur. De eerste bleven ook (langer) zitten, terwijl die op een gewone muur weer snel opvlogen. De vlinders hebben dus een duidelijke voorkeur voor de zwarte kademuren.

Beheer op papier en in praktijk

Van de gemeente heeft de Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland het volgende beeld over het beheer van het oude sluisencomplex gekregen:

Het oude sluisencomplex Hansweert is in eigendom van gemeente Reimerswaal. Contactpersonen: dhr. de Jager – Gemeentewerken (m.de.jager@reimerswaal.nl) en Gwendal Uytdewilligen (g.uytdewilligen@reimerswaal.nl).

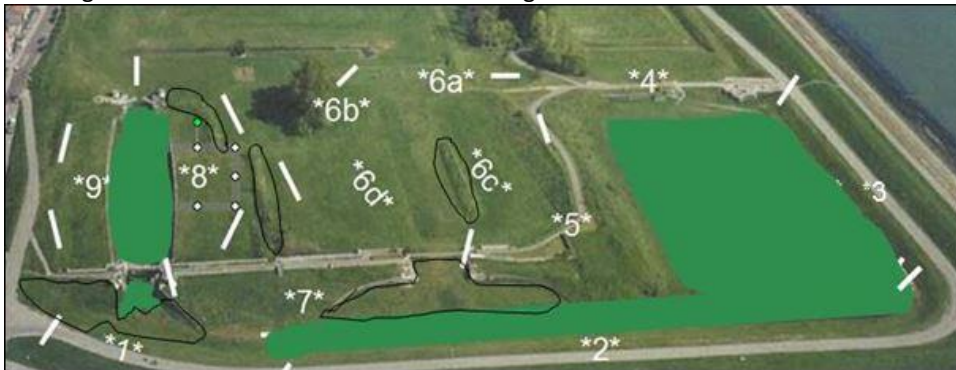
Voor het gebied geldt een verhoogd ecologisch beheer: Het voormalig slibdepot (dit is gebied Voorhaven) + dijkjes + kikkerpoelen wordt 1x per jaar vanaf week 40 gemaaid met een cirkelmaaier, gehooïd en vervolgens wordt dit afgevoerd. De andere gebieden worden in week 26 met een klepelmaaier volgens hooilandbeheer gemaaid.

Het ca. vierhonderd meter lange talud, waar nu de argusvlinder voorkomt, wordt éénmaal per jaar gemaaid (en maaisel afgevoerd), in de eerste helft van oktober.

Tijdens een bezoek op 5 augustus 2016 heeft de Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland geconstateerd dat er een paar dagen daarvoor was gemaaid, waarschijnlijk in week 30. Ongeveer 90% van het totale oppervlakte was gemaaid, inclusief de ringdijk die kan verbinden naar andere deelterreinen. Het maaisel was blijven liggen, mogelijk als onderdeel van het hooien, met uitzondering van deelgebied 6 waar geen maaisel meer lag. Een klein deel van het terrein was niet gemaaid, zie figuur 3. Hierin stonden enkele nectarplaten, met name harig wilgenroosje en wilde peen. Dit zijn niet de meest ideale nectarplanten voor vlinders.

Ook tegen 80% van de muren was alle begroeiing weggehaald, behalve langs de niet-gemaaide ronde muren ten zuiden van 7 en de muren langs het riet tussen 8 en 9. De meeste argusvlinders werden op deze plekken gezien en langs de kademuur van deelgebied 4.

Figuur 3: Oude sluizencomplex van Hansweert, situatie 5 augustus 2016. Zwart omcirkeld is niet gemaaid, donkergroen is riet. De rest van het terrein was gemaaid.

Zijn er mogelijke verbeterpunten wat betreft het beheer van het oude sluizencomplex?

Door de aard van het terrein met trapjes, muren, nat en droog kan niet alles worden gemaaid. Het maaien gebeurt zoals het zich nu laat zien 1 maal per jaar, maar wel midden in de vliegtijd van de zomergeneratie van de argusvlinder en ook van veel andere dagvlindersoorten. Ook blijft op veel delen het maaisel liggen.

Op basis van wat de Vlinder- en Libellenwerkgroep op 5 augustus 2016 zag, denkt zij samen met de Vlinderstichting dat het wellicht beter is het terrein meer gefaseerd te maaien. Zeker nu blijkt dat de ringdijk, die dit gebied met andere gebieden verbindt, tegelijkertijd wordt gemaaid als het oude sluizencomplex. Het is zeer belangrijk dat er altijd voldoende nectarplanten blijven staan. Ook is het van belang dat het maaisel wordt afgevoerd, anders veruigt het terrein in korte tijd en zal de argusvlinder waarschijnlijk verdwijnen.

Een ander aandachtspunt is de begroeiing langs de muren. Op 5 augustus 2016 zagen we dat langs veel muren de begroeiing strak was weggemaaid. Dat is wellicht goed als het gaat om het verwijderen van struweel, maar verder niet noodzakelijk. Plukjes gras langs muren zijn juist een goede plek voor de argusvlinder om haar eitjes af te zetten, zeker langs de zuidmuren. Wel een enorme vooruitgang is dat de berenklauw langs de muur van deelgebied 4 is weggemaaid. Deze plant zette de zwarte kademuren vorig jaar in de schaduw en zorgde voor een veruiging van dit deel. Enige begroeiing aan de zuidzijde van deze muur is echter prima, zodat er ook wat luwte ontstaat wanneer de wind uit het zuiden komt.

Tenslotte is enige aandacht nodig voor het horizontale stenen gedeelte van deelgebied 4 en 7. Hier kan geen maaimachine bij. Het gras in het voorjaar is hier laag, maar schiet in de loop van het seizoen hoog op. Op zich is dit een ideaal biotoop voor argusvlinders. Echter, omdat er niet gemaaid wordt is het van belang hier geen veruiging met struikjes gaat plaatsvinden. Af en toe handmatig laten opschonen (door bijvoorbeeld een vrijwilligersorganisatie) verdient aanbeveling. Tot nu toe is veruiging met struweel hier nog niet opgetreden. Helaas waren in 2016 deze gebieden met een bosmaaier van alle begroeiing ontdaan, inclusief nectarplanten. Dat is geen voordelige situatie voor de argusvlinder.

Samenvatting en conclusie

De vroeger algemene argusvlinder is in Noordwest-Europa hard achteruitgegaan. In Nederland komen nog maar op een paar plaatsen gezonde populaties voor. Het oude sluizencomplex van Hansweert is een voor Nederland uniek bolwerk voor de argusvlinder en maakt onderdeel uit van het gebied dat zich uitstrekt van de Noord-Bevelandse zeedijken langs Oosterschelde tot aan de

kanaalzone Schelde-Rijn kanaal. De dichtstbijzijnde andere grote populaties liggen in de Krimpenerwaard en bij Antwerpen (B). Reden voor de Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland en de Vlinderstichting om extra aandacht te besteden aan dit Zeeuwse bolwerk van de Argusvlinder op het oude sluizencomplex van Hansweert.

De argusvlinder is een warmteminnende soort en heeft een paar specifieke behoeften. Het oude sluizencomplex van Hansweert heeft al deze elementen die voor de overleving en voortplanting van de argusvlinder van belang zijn: a) voldoende bloeiende nectarplanten gedurende mei-september, b) variatie in grassoorten, de waardplant van de rupsen; c) kale plekken, hoogteverschillen en verticale structuren die snel kunnen opwarmen; d) variatie in de vegetatiehoogte en e) een warm, beschermt en vochtig microklimaat. Het is zeer waarschijnlijk dat de zwarte kademuuren een belangrijke rol spelen in de overleving en het succes van de argusvlinder in dit gebied.

Het maaibeheer is verhoogd ecologisch: slechts 1 maal per jaar wordt er machinaal gemaaid op die delen die bereikbaar zijn voor de maaimachine. Een aantal kleinere delen worden niet of minder gemaaid. De Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland samen met De Vlinderstichting adviseert wat betreft het beheer het volgende:

- gefaseerd maaien, bij voorkeur in de voorzomer de ene helft en later in het seizoen de andere helft wordt. Maaisel altijd afvoeren
- niet nauwkeurig maaien langs de zuidmuren en altijd een deel (minstens 25%) langs de zuidmuren ongemaaid laten.
- het horizontale stenen gedeeltes van deelgebieden 4 en 7 niet maaien. Wel mogelijke toekomstige verruiging met struikjes tegengaan door af en toe handmatig laten opschonen (door bijvoorbeeld een vrijwilligersorganisatie).

Geconcludeerd kan worden dat met de populatie argusvlinders op het oude sluizencomplex van Hansweert de gemeente Reimerswaal en het dorp Hansweert iets unieks in huis hebben om trots op te zijn. Om deze situatie zo te houden is een op de argusvlinder gericht beheer cruciaal.

Naschrift:

Op 8 mei 2017 is er overleg geweest tussen de gemeente Reimerswaal (Gwendal Uitdewilligen en wethouder Sinke), de Vlinderstichting (Anthonie Stip) en de Vlinder- en Libellenwerkgroep (Peter Geene). Hierbij is de gemeente geïnformeerd over de situatie op Hansweert en het gewenste maaibeheer. De gemeente zal het gesprek aangaan met de gemeentelijke maaier. Hoe dit gaat uitpakken voor de toekomst zal pas op lange termijn bezien kunnen worden. Verder is er overleg geweest over het plaatsen van een Educatief bord met tevens informatie over het historisch erfgoed van de sluizen door de gemeente, waarbij de Vlinderstichting informatie aanlevert over de argusvlinder.